

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА КОНВЕРТАЦІЮ КАПІТАЛУ

Бобро Наталія Валеріївна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2 ХНУВС

В останній час серед суспільствознавців спостерігається постійно зростаючий інтерес до проблематики, пов'язаної з аналізом категорії капіталу, що є черговою спробою реінтерпретації загального поняття ресурсів, найкращого його пристосування до потреб соціальних наук.

Якщо проаналізувати історію використання поняття капіталу в соціології, то у класичних соціологічних теоріях капітал обмежувався конкретними матеріальними формами: грошима і засобами виробництва (в сучасному суспільстві це володіння акціями). У ХХ ст. були здійснені спроби поширити поняття капіталу на нові об'єкти, відповідно соціологи пропонують різні типології та види капіталів. Що ми і розглянемо далі.

Широке використання поняття «капітал» стало можливим після виходу у світ книги Г. Беккера «Людський капітал» (1964 р.). Автор визначив людський капітал підприємства як «сукупність навичок, знань та вмінь людини, витрати на отримання яких (шляхом освіти, внутрішньокорпоративного навчання тощо) могли приносити з часом вагомий прибуток і самому працівникові, і його роботодавцеві» [1, с. 110].

В одній із найбільш опрацьованих концепцій капіталу – концепції П. Бурдье – капітал має три основні види. Першим з них є економічний капітал – володіння матеріальними благами, до яких виходячи з їх ролі загального еквівалента будь-якого товару можна віднести гроші, що допомагають посісти провідне місце в соціальному полі, а також будь-який товар у широкому розумінні цього слова. Другим видом є культурний капітал – ресурси, які за певних умов конвертуються в економічний капітал і можуть бути інституціолізованими у формі освітніх кваліфікацій (загальна, професійна, спеціальна). Соціальний капітал – ресурси, пов'язані із приналежністю визначеної соціальної групи. Вони включають мережу зв'язків, що мобілізуються та не можуть бути використані інакше, ніж за посередництвом групи, котра має певну владу й здатна зробити «послугу за послугою» (родина, друзі, церква, асоціація, спортивний або культурний клуб тощо) [2, с. 522]. Фактично ж у роботах П. Бурдье згадуються й інші види капіталу. Велике значення надається також символічному капіталу і поняттю «габітус», яке розкриває особливості індивіда, що впливають на його перебування в певних статусних позиціях.

Класифікацію капіталів П. Бурдье розвиває сучасний російський соціолог В. Радаєв. Він доповнив її, виділивши фізичний, людський, символічний, політичний та адміністративний капітал [3, с. 22–23]. При цьому звичні терміни він наповнює новим змістом (за винятком економічного капіталу).

Фізичний капітал, на думку В. Радаєва, пов'язаний зі станом здоров'я, рівнем працездатності працівників, а також їхніми зовнішніми фізичними даними, які можуть використовуватися для мобілізації інших видів ресурсів. Характеристики фізичного капіталу визначаються здатністю до праці, яка інкорпорована в тілі потенційного або реального працівника. Його об'єктивована форма представлена фізичними і психічними якостями, що дозволяють робочій силі реалізовувати своє призначення у трудовому процесі. Інституціональне оформлення фізичного капіталу здійснюється шляхом видачі медичних висновків, що підтверджують формальний статус робочої сили у вигляді вердиктів «практично здоровий» або «непрацездатний». Цей вид капіталу також відтворюється й накопичується в процесі фізичного виховання і догляду за власним тілом [3, с. 10].

Культурний капітал являє собою «мовну і культурну компетенцію людини, багатство у формі знань, ідей, які легітимують статуси і владу, підтримують встановлений соціальний порядок, існуючу в суспільстві ієрархію» [3, с. 11]. Його накопичення пов'язане з навичками соціалізації в певному суспільному середовищі – засвоєнням і частковою інтеріоризацією інституціональних обмежень, що дозволяють діяти за правилами, прийнятим у рамках того або іншого господарчого порядку. У цьому випадку період накопичення охоплює весь період соціалізації. Звідси випливає, що передача культурного капіталу, безсумнівно, є найбільш латентною формою передачі капіталу в спадщину й, отже, має пропорційно більшу вагу в системі стратегій відтворення, тоді як прямі, наочні форми передачі капіталу, як правило, більш ретельно відслідковуються й контролюються. У своєму об'єктивованому стані культурний капітал виступає у вигляді «культурних благ», які не є просто фізичними об'єктами, а становлять у своїй речовій формі специфічні знаки й символи, що дозволяють

розпізнавати зміст соціальних відносин і розшифровувати культурні коди, які використовуються при цьому [3, с. 21].

Людський капітал у своєму інкорпорованому стані являє собою сукупність накопичених професійних знань, умінь і навичок, одержуваних у процесі освіти й підвищення кваліфікації, які згодом можуть приносити дохід. У речовій (об'єктивованій) формі цей капітал існує у вигляді корпусу навчальних текстів і практик, покликаних транслювати специфічні знання й демонструвати процедури вироблення нових навичок. В інституціоналізованому стані він підкріплюється системою формальних сертифікатів – дипломів, розрядів, ліцензій, патентів, що свідчать про одержання шуканих знань і навичок. Накопичення людського капіталу потребує відносно тривалого процесу освіти.

Слід відзначити, що В. Радаєв, на відміну від П. Бурдьє, використовуючи термін людського капіталу, залишає за культурним капіталом норми, цінності, зразки поведінки, які набуваються кожною людиною в процесі соціалізації і які відрізняються один від одного в різних групах. Інакше кажучи, якщо культурний капітал набувається в процесі соціалізації, то людський – тільки в процесі навчання (яке входить у соціалізацію, але не обмежується нею й має профільну спрямованість).

Символічний вид капіталу, на думку В. Радаєва, об'єктивується в різного роду програмних, стратегічних документах та ідеологічно навантажених текстах, що роз'яснюють, як, наприклад, проводити реформи і «якою дорогою йти до храму». В інституціоналізованому стані він втілюється в структурі авторитетів, що володіють правами номінації (найменування). Власниками таких прав, що отримали визнання від певних спільнот, вважаються експерти, вчителі, гуру. Їх права можуть підкріплюватися офіційною номінацією, наприклад освітніми дипломами, тобто інституціоналізованими ресурсами людського капіталу, а можуть і не мати такого закріплення.

Нагадаємо, що згідно з П. Бурдьє символічний капітал є частиною соціального капіталу. На наш погляд, авторитетність і неформальне лідерство – показники особистого статусу, престижу в певній групі, а от те, що робить з людини лідера й авторитета, визначається культурою групи. Лідер є ідеалом або персоніфікованою цінністю, що виступає елементом культури. Те ж саме можна сказати й про ідеологію, що виражає потреби й інтереси певної групи суспільства. Відповідно в кожній групі (професійній або соціальній) є свої «гуру», які визначають і контролюють належну поведінку, встановлюють норми.

Треба зазначити, що В. Радаєв також виокремлює адміністративний та політичний капітали. В інкорпорованому стані адміністративний капітал пов'язаний зі здатністю регулювати доступ до ресурсів і видів діяльності, використовуючи особливі позиції влади й авторитету. В об'єктивованому стані даний вид капіталу втілюється в організаційних ієрархічних структурах, а в інституціональному – виявляється в структурі посадових позицій, кожна з яких має певне коло прав та обов'язків [3, с. 29].

Політичний капітал означає інкорпоровану здатність до мобілізації колективних дій і участі в цих діях. Він також припускає здатність людини репрезентувати інтереси інших агентів (індивідів і груп), які делегують йому права на представництво своїх інтересів. Наявність політичного капіталу означає узурпацію права говорити і діяти від імені інших агентів. В об'єктивованому стані політичний капітал представлений партіями й громадськими рухами, готовими до здійснення колективних дій. Його інституціональна форма – визнані лідерські структури [3, с. 27–28]. Як бачимо, ці форми капіталів за своєю сутністю подібні, тільки виявляються в різних сферах – економічній і політичній. Їх наявність у людини є показником її високого формального статусу у відповідних структурах і може свідчити про більший порівняно з іншими обсяг потенційних ресурсів, які вона може отримати зі своїх соціальних мереж. З огляду на це, на наш погляд, більш доцільно було б говорити про статусний капітал, індикатором якого є неформальний і формальний статус людини: чим вищий статус, тим більший доступ до ресурсів соціальних мереж має людина, тобто тим вищий її соціальний статус.

Отже, теоретичний аналіз створює передумови для наукового дослідження поняття «капітал» не з економічної позиції, а в більш широкому соціальному сенсі, тобто додає підстави зробити висновок про те, що соціальні зв'язки, які має індивід, також можуть розглядатися як запас, що формується інвестиціями і приносить віддачу і відповідно може виступати як соціальний різновид капіталу.

Література: 1. Беккер Г. Человеческий капитал (главы из книги) / Г. Беккер // США : экономика, политика, идеология. – 1993. – № 11, 12. – С. 178–316. 2. Бурдьє П. Формы капитала // Западная экономическая социология: Хрестоматия современной классики / Сост. и научн. ред. В. В. Радаев. – М. : РОССПЭН, 2004. – С. 519–536. 3. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация / В. В. Радаев // Экономическая социология. – 2002. – Том 3. – № 4 – С. 20– 33.